

Saint-Simona později častoval označeními jako „zvrhlý kejklíč“, nicméně mu vděčí za řadu *pozitivních* idejí, které po jeho smrti rozvinul na svůj vrub [Coser, 1971].

2. Rozmanité podoby pozitivismu a scientismu

Termín *pozitivismus* v nejširším slova smyslu označuje každou filozofickou nebo vědeckou teorii dovolávající se čistého a prostého poznávání faktů nebo takovou, která se chce opírat o jistoty experimentálního typu. Směšovat pozitivismus s učením A. Comta v ničem neprospívá ani pozitivismu, ani comtismu, ačkoliv jsou samozřejmě obě doktríny svázány.

Pozitivismus v podání Augusta Comta

Termín *pozitivismus* je zkrácenou verzí výrazu „pozitivní politika“, který Comte užívá v roce 1824. Snaží se jím specifikovat své vlastní učení, jež vychází z analýzy podmínek vývoje lidského poznání a ve kterém označuje za přijatelné pouze vědecké neboli *pozitivní* pravdy a naopak vylučuje jakékoliv zkoumání o podstatě věcí. Od tohoto okamžiku se vynořují témata, s nimiž se setkáme v jeho *Kurzu*. Ten zahájí v dubnu roku 1826 ve svém bytě pro hrstku posluchačů, k nimž náleží i fyzik Carnot, lingvista Humboldt, budoucí bankéř von Eichthal a matematik Poincaré. Po třech přednáškách je kurz přerušen, protože je Comte pro přepracování na několik měsíců internován v léčebném ústavu. V lednu 1829 však Comte znovu začíná se svými přednáškami (prosloví jich celkem 72, posledních deset má být zasvěceno „sociální fyzice“), jež budou pod názvem *Kurz pozitivní filozofie* (*Cours de philosophie positive*) vycházet v letech 1830 až 1842. Při této příležitosti se vůbec poprvé objevuje termín sociologie.

Zdůrazněme skutečnost, že Comte je sice myslitelem neobvyklým, v žádném případě ho však nelze označit za autora prokletého. Jeho práce jsou známy. Je za ně oceňován některými ze svých posluchačů, jichž jsou desítky. Vzhledem ke svým republikánským názorům sice není jmenován (v roce 1831 ani v roce 1833) profesorem matematiky na Polytechnice ani profesorem pro dějiny vědy na Collège de France (také v roce 1833), nicméně může počítat s morální i materiální podporou svých francouzských i anglických obdivovatelů, mezi nimiž hraje rozhodující úlohu filozof John Stuart Mill a lexikograf Émile Littré.

Comte je svým založením tím, čemu se bude později říkat pragmatik, a záměrně odděluje fyzické studium jevů od metafyziky. Tvrdí, že se vědecká platnost poznání musí opírat o systematické pozorování a – obecněji řečeno – o *zkušenost*, což předpokládá zavedení experimentace. Zkušenost je tím, co charakterizuje vědy, a to jak přírodní, tak společenské, které Comte sdružuje ve strukturovaném systému poznání, neboť všechny přírodní jevy jsou podle jeho názoru podřízeny neměnným zákonům.

V politické oblasti je Comtovou starostí, která je s postupujícími lety čím dále výraznější, péče o to, jak vybědnout z chaosu, do nějž Revoluce trvale uvedla evropské společnosti (proto se při státním převratu v prosinci 1851 staví na stranu Ludvíka Napoleona Bonaparta). K tomu však sama věda nestačí. Comte považuje za nezbytné, aby se z vědy stala opravdová duchovní síla a vědci se změnili v jakési „kněze“ usilující o obnovení společenské solidarity. „Shodnost lidských zájmů“ nevyvolává totiž automaticky skutečnou lidskou solidaritu. Právě naopak, solidaritu lze zavést jen vnějším tlakem, prostřednictvím morálního učení založeného na vědě.

Vývoj Comtova myšlení, které se oproti prvním spisům poněkud proměňuje, je znatelný zvláště od roku 1847, kdy autor přichází s myšlenkou všelidského náboženství. Mezitím, přesně řečeno na podzim roku 1844, se Comte seznamuje s Klotildou de Vaux a zoufale se do ní zamiluje. Tato platonická, ač teatrální láska, která hyne až s Klotildinou smrtí v roce 1846, nesporně rozvrátila Comtův život a vyvedla ho z rovnováhy. Comte se znovu pouští do díla a přichází s novými názory [Lepenes, 1990].

Od tohoto okamžiku si totiž Comte začíná od scientismu, který v jeho dílech postupem času poněkud slábl, zachovávat odstup. Je tomu tak proto, aby mohl sociologii ještě více podřídit novému náboženství, jež chce ustavit. To vyvolá nevoli u jeho nejstarších přívrženců, jako je Littré, kteří se zcela jednoznačně postaví proti tomu, aby pozitivismus sklouzl do religiozity nebo dokonce do mystiky. Ještě více je pobuřuje myšlenka, že by se měl pozitivismus dát do služeb autoritářské a reakční politiky. Zmíněný posun lze zřetelně rozpoznat v *Pozitivistickém katechismu* (*Catéchisme positiviste*, 1852), kde je rozvíjena myšlenka, že je člověk neschopen dosáhnout nejvyššího poznání jinak než prostřednictvím náboženství, které může být pojato jako sakralizovaná reprezentace společenského pouta. K tomuto tématu se o několik let později vrátí Émile Durkheim. V daném okamžiku však nebyla okolím

„zachycena“ tato posledně jmenovaná myšlenka, ale spíše Comtova vize stabilní společnosti organizované kolem určitého rituálu, kterou chtěl autor ustavit jako odpověď na převratné změny, jež s sebou přinesla industrializace.

Místo sociologie v dějinách lidského ducha

„V pozitivním stavu uznává lidský duch svoji neschopnost dosáhnout absolutních pojmů, vzdává se snahy nalézt původ a poslání všehomíra a poznat nejhlubší příčiny jevů a náležitým spojením rozvažování s pozorováním se zaměřuje na odhalování jejich skutečných zákonů, tzn. jejich neměnných vztahů následnosti a podobnosti.“ (*Cours de philosophie positive* /1842/, Schleicher éditeurs, Paris 1908, sv. I: 3.)

Vědec není podle Comta někým, kdo by se měl vydat dobývat nová území, ale tím, kdo se snaží vytěžit veškeré potenciality reálna a kdo toto reálno uspořádává. Začíná být tedy jasné, v čem spočívá Comtův pozitivismus. V žádném okamžiku se neomezuje na vyhlášení převahy empirismu nad racionalismem (pozor na směřování racionalismu s racionalitou, jíž se tento pozitivismus hlasitě dovolává). Stejně tak se nespokojuje s principiálním vyhlášením jednoty vědy. Snaží se o zcela novou klasifikaci věd podle stupně jejich pozitivnosti, nebo – chcete-li – na základě jejich schopnosti svědčit o faktech (o jejich vnitřních zákonech) bez toho, aby se přihlíželo k jejich možným příčinám.

Vědy jsou vzájemně solidární a je tedy vhodné se jimi zabývat v pořadí založeném na vzrůstající obtížnosti a postupovat od jednoduchého ke složitému, od matematiky k biologii, k vědě znamenající významný přelom, protože v biologii se vědecký pohled mění z analytického v syntetický. Comte ponechává záměrně stranou psychologii a domnívá se, že vrcholem stavby je právě sociologie, kterou je potřeba v mnoha ohledech teprve vybudovat vzhledem k obtížím spojeným s aplikací pravidel vědeckého výzkumu na oblast zkoumání lidských společností.

Tento velice stupňovitý postup vědy kupředu je poplatný jevům, o jejichž zkoumání usiluje. Nejctižádostivější vědou je sociologie, a to z toho důvodu, že studuje „celkový vývoj lidské inteligence od jejího prvního a nejprostšího vzestupu až po naše dny“. Sám tento vývoj se pak řídí základním zákonem, podle nějž lidský duch

při přístupu ke skutečnosti postupně využil tři rozdílné metody (teologickou neboli fantazijní, metafyzickou neboli abstraktní, vědeckou neboli pozitivní), které se vzájemně vylučují.

Comte se domnívá, že objevil podstatný faktor vývoje, onen pověstný „zákon tří stadií“, a díky tomuto zákonu se prý realizuje jak řád, tak i pokrok, jenž je lidstvem očekáván, což Comte prezentuje takto: Odhalení přirozeného řádu je záležitostí speciální disciplíny, „sociální statiky“, kde nalezneme některé zásady drahé tradicionalistům jako práce, vlastnictví, rodina nebo třída, které aktivitu jedince spíše řídí, než aby tomu bylo naopak. Co se týče pokroku, jeho studium je záležitostí „sociální dynamiky“, která pojednává o historickém vývoji a na pohyb civilizací aplikuje zákon tří stadií. Nicméně pokrok – takový, jak se mu rozumí zde – není schopen zpochybnit společenskou strukturu v tom, co je v ní trvalé.

Anglická varianta pozitivismu

Anglický filozof Herbert Spencer sice – stejně jako řada Britů jeho generace – podstatnou část Comtova díla znal, ale sám vyšel z odlišných předpokladů a stal se průkopníkem organistické sociologie, myšlenkového proudu, který v poslední třetině 19. století ve společenských vědách převládne. Spencer byl již během svého života velmi úspěšným autorem, vynášeným do nebe i zatracovaným, ale dozajista si i dnes zaslouží osud lepší než ono zapomnění, do něhož po smrti upadl.

Tento železniční inženýr, který přeběhl k novinářině a ve chvílích oddechu se měnil ve filozofa, se odklání od metafyziky, protože ji považuje za činnost spíše zbytečnou. Odmítá se pouštět do věčného sporu o původu věcí a prohlašuje, že veškeré lidské a kulturní jevy podléhají – stejně jako ostatní přírodní jevy – pozorování, zkušenosti a v první řadě přístupu kauzálního typu. Je velice sečtělý v nejrůznějších oblastech, což ho ostatně dovede ke sloučení poznatků Adama Smithe (velkého klasického ekonoma) s poznatky Jeana-Baptisty Lamarcka (přírodovědce, teoretika přizpůsobování se druhů měnícím se podmínkám a dědičnosti nově nabytých vlastností) a k pozdějšímu vypracování evolucionistické doktríny, jež je považována za jednu z nejkoherentnějších, jaká kdy byla v oblasti společenských věd vytvořena (a jež pak byla často opisována). Od Lamarcka Spencer přebírá především hypotézu, že jsou všechny živočišné druhy schopny měnit se adaptováním se na své okolí a diferenciací svých orgánů. Tento proces

je zdrojem všeobecného mechanismu vývoje, který může být historicky ověřen. Spencer již v jedné ze svých prvních prací – v roce 1851 – prezentuje společenský vývoj jako plod nezadržitelného postupu lidských společností od jednoduchého ke složitému, od stejnorodého k různorodému. Různorodostí rozumí vzrůstající diferenciaci funkcí, typickou pro moderní průmyslové společnosti, které označuje za organické a jež staví do protikladu k někdejší „vojenským“ společnostem. Vývojové mechanismy podle něj vyplývají z boje o existenci a z přirozeného výběru, což vede k tomu, že se ti nejméně zdatní podřizují těm schopnějším, případně že jsou eliminováni. Tento vývoj je nevyhnutelný, a proto by bylo zcela zbytečné pokoušet se mu stavět do cesty, a to tím spíše, že moderní společnost, kterou Spencer považuje za rovnostářskou a mírumilovnou, je prý založena nikoliv na regulačních mechanismech státu, ale na rozvoji svých nejnadanějších členů a na svobodné hře jejich interpersonálních vztahů.

Spíše než radikálním liberalismem šokoval Spencer své současníky, nakloněné víceméně myšlenkám společenské reformy a profylaxe, svým naturalismem a bezostyšným amoralismem. K řadě jeho hypotéz se později přesto mnozí badatelé navrátili, a to i ti, kteří ho nejostřeji kritizovali. Některé z nich dokonce dodnes patří do sociologické „vulgáty“. Uvedme dvě hypotézy, s kterými zůstává Spencerovo jméno spojeno:

- na společnost je třeba hledět jako na nestabilní, leč dynamický systém s rozličnými funkcemi, v němž nabývají čím dále většího procesuálně regulačního významu vztahy mezi jedinci, a to na úkor tradičních společenských institucí (rodina, církve a především stát);
- z metodologického hlediska, přinejmenším ve společenských vědách, v sobě pojem příčiny nezahrnuje nezbytně pouze jediný důsledek, ale většinou ústí v četné možnosti.

Herbert Spencer nebyl zkrátka pouhým bardem radikálního liberalismu v sociální a politické oblasti, ani prorokem sociálního darwinismu, k jehož rozvoji nepochybně přispěl. Byl také jedním z prvních badatelů, kteří položili základy vědecké sociologie, disciplíny, již vybavil nástroji potřebnými pro výzkum, solidní epistemologií a především určitým výkladovým modelem – organicismem –, který při obnově pozitivistických teorií prokáže nemalou plodnost.

Morální a soudní statistika

Toto označení charakterizuje práce několika právníků a matematiků, kteří se kolem roku 1830 snaží přenést do studia morálních věd metodu věd přírodních. Tito muži jsou v jistém ohledu pokračovateli anglické politické aritmetiky, která se v 17. století snažila prokázat, že „otázky vlády lze zkoumat pomocí běžných zákonů aritmetiky“ (William Petty, 1690). Zmíněná aritmetika se nejprve snažila vyřešit problémy demografie, ale velice rychle se začala otevírat i dalším otázkám, jako zkoumání ekonomického růstu, zkoumání bohatství státu – to vše analýzou veřejných financí – nebo otázce výnosu životních rent, které se tehdy rozvíjejí v podobě tontin⁴. Teprve koncem 18. století se však dočkáme okamžiku, kdy se podobné početní úsilí zaměří i na otázky sociální v přísnějším slova smyslu, a to nejen na otázky sociální, ale i patologické.

Na sklonku předrevolučního režimu dá soudce Montyon pořádit soupis všech rozsudků za zločiny a trestné činy v pařížském soudním okrsku za léta 1775–1785 a s takto shromážděnými fakty se pustí do práce. Rozdělí odsouzence podle pohlaví, věku, profesního stavu, povahy zločinu a místa trestného činu. Své výsledky uveřejní ve spisku *Poznámky o morálce ve Francii (Observations sur la moralité en France, 1786)*, kde dojde k názoru, že hlavní příčinou nárůstu trestných činů je rozvoj měst.

S počátky industrializace doprovázenými společenskými zlořády jako vyliďňování venkova, lenivost, rozpad rodinné buňky nebo rozklad mravů – společenské změny jsou totiž nahlíženy právě z tohoto úhlu – se ve vládnoucích třídách šíří ne-li neklid, tedy alespoň neporozumění. „Dobrého“ venkovského rolníka překryje „divoký“ městský dělník a čím dál nebezpečnějšími se stávají lidové vrstvy jako celek. Není tedy divu, že se u zrodu humanitních věd setkáváme nejen s reinterpetací filozofie a objevem epistemologie, ale i s pozorováním chudáků a zločinců, které má vést k léčbě společenských neduhů.

Hned v prvních letech restaurace Bourbonů je ve Francii na pořadu dne otázka vězeňství. Dospívá se totiž k názoru, že už dále nelze s tímž opovržením pohlížet na zločince i blázny, děti i dospělé, pachatele drobných i závažných trestných činů. Dříve než je s přeměnou vězeňství započato a v jistém smyslu proto, aby mohla být tato pře-

⁴ Tontina je druh skupinového pojištění, při kterém se důchod nebo pojistná částka zvyšují úmrtím jednotlivých členů. Pozn. red.

měna řádně provedena, zorganizuje Královská společnost pro věznice (Société royale des prisons) určitý počet šetření. Jeden z průzkumů je roku 1820 svěřen filantropickému lékaři a zastánci proreformních myšlenek Louisi Villerméovi. Ministerstvo spravedlnosti subvencuje studijní pobyty v cizině a na jeden z nich vyjede i mladý úředník Alexis de Tocqueville. Bude to ona velká cesta do severní Ameriky, která mu umožní objevit jeho pravé poslání.

V téže době jsou vypracovávány soudní statistiky s řadou již moderních rysů. Sběr dat i užitá typologie se všude řídí týmiž zásadami, takže jsou materiály na úrovni vlastní techniky šetření homogenizovány. Získané informace jsou pak centrálně *shromážděny* a počínaje lety 1827–1830 *pravidelně zveřejňovány* pod názvem *Všeobecná zpráva řízení trestní spravedlnosti* (*Compte général de l'administration de la justice criminelle*).

Podtrhněme skutečnost, že první takto kvalitní statistikou je statistika soudní. Dochází tak k nevídanému jevu – obvyklý vládní princip utajování je v oblasti soudní nahrazen jistou publicitou, což je znamením jasné změny mentalit [INSEE, 1977].

Horlivost moralistů a budoucích reformátorů se zatím zaměřuje i na jiné otázky než na kriminalitu. Na popud nově vytvořené Akademie morálních a politických věd (Académie des sciences morales et politiques) podniká doktor Villermé rozsáhlý výzkum o dělnictvu a v roce 1840 ho vydává. Ve svém proslaveném díle podává Villermé nepřikrášlený obraz textilního průmyslu, který nám dnes pravda připadá neúnosně moralizující. V Anglii dospívají přibližně v téže době k obdobným závěrům, jako jsou závěry francouzského lékaře, Porter a Engels, a to na základě pozorování „pracujících tříd“, která jsou snad vedena metodologicky přísněji.

Reformátoři všude nadšeně provádějí a sledují terénní výzkumy umožňující vyčíslit ty nejrozmanitější jevy, od výšky branců přes alfabetizaci nebo alkoholismus lidových vrstev až po hrdelní zločiny. Osvícená část měšťanského veřejného mínění je jakoby fascinována výčty podávajícími podle jejího názoru celou pravdu. Vyčíslování si zkrátka stačí samo o sobě, a to bez ohledu na jakékoliv metodologické požadavky, které jsou ostatně téměř nulové. Nyní je nicméně třeba úsilí všech těchto výrobců sociálních dat koordinovat.

Tato otázka je tím naléhavější, že „vládnoucí vrstvě“, která ostatně zastává utilitaristické názory na blahobyt, závažnost sociálních problémů neuniká a že její zástupci chtějí k těmto problémům přistupo-

vat pragmaticky. Počátkem 30. let je tak například v Anglii založena Londýnská statistická společnost (Statistical Society of London). Její zakladatelé jí otevřeně vytyčí za cíl pracovat na přeměně konceptů politické ekonomie v konkrétní politické nástroje. Ve skutečnosti šlo o to, poskytnout britské vládě a řídicím orgánům hlavní ekonomické a sociální údaje statistické povahy. Společnost je shromažďovala k otázkám týkajícím se především populace a zdraví, přičemž zvláštní pozornosti se těšila zdravotní situace chudiny.

Od prostého pozorování se pak přechází ke snaze působit na samu skutečnost s nadějí na zlepšení sociálních podmínek těch nejchudších, dozajista proto, aby je bylo možno lépe kontrolovat. Za tímto účelem vznikne roku 1857 asociace (The National Association for the Promotion of Social Science), která začne vydávat revui *Meliora* (tři čísla do roka), jejíž náklad dosahuje hned od počátku sedmi tisíc výtisků. Sociální věda, jak je zde chápána, neusiluje o postižení fenoménů chudoby v jejich četných rozměrech, ale chce být „sociálním strážným duchem“, neboť se snaží ukázat, jak jedinci – pochopitelně z nejnižších vrstev -- upadají do bídy v důsledku svých neřestí (přední místo mezi fantasmaty viktoriánské buržoazie zaujímá alkoholismus). A jak komentovat její otevřenou snahu předepisovat na sociální problémy morální léky [Abrams, 1968]?

Sociální otázkou se takto zabývat hodlá nejen Anglie. Téměř v témže okamžiku (1834) je ve Francii na Thiersův podnět rozhodnuto založit Úřad pro obecnou statistiku (Bureau de statistique générale) s cílením jak ekonomickým, tak demografickým, který se svým zaměřením nemálo podobá svému londýnskému protějšku. Tento úřad bude roku 1840 pojmenován Všeobecná statistika Francie (Statistique générale de la France) a k jeho prvním spolupracovníkům bude patřit inženýr Frédéric Le Play, k němuž se brzy vrátíme.

Francouzská „vědecká“ škola

Z celé Evropy se sjíždějí do Paříže zájemci o přednášky astronoma Laplace nebo matematika Cauchyho a kontakty mezi badateli jsou právě tak intenzivní jako četné. V lůně tohoto společenství se nicméně profiluje trojí zaměření. V první řadě jsou tu absolventi Polytechniky, kteří se věnují spíše popularizaci politické aritmetiky, problémům ekonomickým a především problémům, které s sebou přinesla industrializace. Vedle nich tu máme lékaře a hygieniky

pohybující se spíše na půdě okamžité užitečnosti, kteří se zabývají demografií a společenskou profylaxí, nemocemi z povolání, městskou výživou. Vzpomeňme zde mimo jiné Villermea a Benoistona de Chateauneuf. Třetí skupinu tvoří matematici snažící se – ne vždy se zdarem – přenést „metodu, která se tolik osvědčila ve vědách o přírodě, na vědy politické a morální“ (Laplace). S nimi však dospíváme k náčrtu aplikované matematiky (založené na počtu pravděpodobnosti), jež si pro příklady chodí do statistických údajů týkajících se obyvatelstva, pařížské bídy nebo spotřeby.

Nalézáme tu tedy vedle sebe několik přístupů k sociálním skutečnostem, přičemž všechny se považují za vědecké, ačkoliv se opírají o rozdílné archetypy. Na jedné straně tu je model biologický, předkládaný lékaři. Ti čerpají své koncepty a pojmosloví z anatomie nebo fyziologie. Právě oni zahlédnou například možnosti spojené s pojmem *funkce* (tohoto pojmu se ve sledované době užívá) a chtějí ho rozšířit na společenské skutečnosti. Dalším modelem, na který se odkazuje, je model matematický nebo fyzikální, o němž se opírá i Cournot v oblasti ekonomie. Zde je snaha o formalizaci zřetelnější. Usiluje se o ustavení a interpretaci statistických veličin, o reflexi týkající se významu vazeb následnosti mezi jednotlivými jevy, o úvahu o kauzálních vztazích, které se začínají odlišovat od pouhých kovariancí.

Sociální matematika

Oblasti, jimiž se zabývá statistika, se sice s postupem 19. století rozrůžňují, nelze nicméně přehlížet skutečnost, že se snaha o objevení obecnějších zákonů lidského chování velice brzy vynořila v souvislosti s fakty kriminálními a s jejich předpokládanými *pravidelnostmi*. Někteří, kteří četli filozofy 18. století a především Condorceta, se domnívají, že je na fakty vztahující se k člověku možno aplikovat „vědecký“, tzn. kvantitativní, přístup, při němž lze počítat a předvídat. Toto přesvědčení se opírá o pozoruhodné inovace, jež se dotkly většiny exaktních nebo přírodních věd.

Exemplární postavou tohoto myšlenkového proudu je belgický matematik a astronom Adolphe Quételet, který prosadí a povznesou sociální inženýrství. Po návratu z pobytu v Paříži (v roce 1823), kde měl možnost setkat se s nejznámějšími statistiky a ekonomy, se Quételet rozhoduje vydávat věstník nazvaný *Matematická a fyzická souvztažnost*

(*Correspondance mathématique et physique*) a je jeho hlavním, ne-li jediným redaktorem. Věstník obsahuje i rubriku věnovanou „sociálním statistikám“, zvláště statistikám kriminálním.

Quételet vychází z Laplace a jeho principů mechaniky nebeských těles, které aplikuje na společenské skutečnosti. Snaží se tak u jednotlivých kategorií obyvatelstva objevit indikátory (vzhledem k jejich neměnnosti v čase) *zločineckých sklonů*. Quételet přitom konstatuje, že se určité fakty opakují pravidelně, nezávisle na jedincích, kteří jsou jejich nositeli. Vezmeme-li jakéhokoliv člověka individuálně, bude se nám zdát, že jedná svobodně. Nicméně, a to je velice zvláštní paradox, „čím větší počet jedinců pozorujeme, tím více se individuální vůle vytrácí a převahu nabývá série obecných faktů, závislých na příčinách, díky nimž společnost existuje a přetrvává.“ (*Correspondance mathématique*, 1832, sv. 7: 2.)

Jinak řečeno, za hranicemi „vůle“ existují skutečnosti, nad nimiž člověk nemá vládu a jež se řídí obecnými „zákony“ (pravděpodobnostního typu). Tyto zákony jsou dozajista vlastní lidským společnostem, ale jsou pojaty po vzoru zákonů fyzikálních. Quételet tak mluví o sociální rovnováze a přirovnává ji k regulaci toku ve fyzice. Revoluce podle něj odpovídá nebezpečnému nahromadění sil ústícímu v sociální výbuch.

V okamžiku, kdy se tento belgický matematik pouští do systematického vydávání sociálních statistik a kdy propaguje svoji *sociální fyziku* (tento výraz si vypůjčuje od Augusta Comta, který jeho pracím ostatně nerozumí ani zbla a vidí v nich jen statistickou techniku!), v tomto okamžiku už nesleduje cíle čistě vědecké. Jeho cíle jsou i filozofické a politické, protože jde o to, přiblížit se – prostřednictvím kalkulu – opravdové lidské přirozenosti a mít takto pod kontrolou jisté sociální jevy (považované za znepokojivé), a to proto, aby se bylo možno vyhnout nákladným revolucím (dopis Villerméovi z roku 1832).

Statistika tak už přestává být pouze sociální statistikou, může se stát nástrojem kontroly a morálního poučení. Ve své snaze nalézt *střední hodnoty*, kolem nichž jsou hodnoty charakteristik společnosti rozděleny, začal nakonec Quételet pojímat tyto střední hodnoty jako *normy*. Anebo, přesněji řečeno, začal nakonec navrhopvat, aby byly jako normy pojímány statistické střední hodnoty, jež předtím velice pečlivě propočítal. Tolik tedy o jeho teorii zdravého středu, v níž považuje „průměrného člověka“ za sociálně žádoucí typ se zdůvodněním, že se okolo tohoto středu pravidelně rozdělují reálné proměnné morální statistiky.

Proti Quételetově teorii se okamžitě vyrojily nejrozmanitější námitky. Jedni ho napadali, že hlásá materialistické učení, protože prý – jím tak uctíváný – pojem pravděpodobnosti podkopává jakoukoliv morálku. Jiní – jako Auguste Comte a Jean-Baptiste Say – mu vytýkají „mechanicismus“ jeho příčinné analýzy sociálních faktů a úzkoprstost jeho reformních návrhů. A další ho podezřívají z hlásání čistě konzervativní ideologie a ze snahy o propagaci pseudovědy, jež je prý ve službách stávající společnosti [INSEE, 1977].

Za těmito námitkami se vynořuje řada otázek, na něž jsme ani po sto padesáti letech nenalezli odpověď. Prochází analýza lidských společností nezbytně analýzou jejich patologie? Jaké místo je třeba v humanitních vědách vyhradit kvantifikaci a matematické logice? Jsou sociální fakty výmluvné samy o sobě, anebo je třeba je osvětlit teoriemi, které je zastřešují? V každém případě řada autorů odmítá považovat rodící se sociální vědu za čistou techniku, jež by mohla být aplikována takzvanými objektivními vědci.

3. Kontinuita a proměna politické reflexe

Je zajímavé zaznamenat posledně uvedené námitky, protože pocházejí od mužů pečlivě sledujících vývoj západního světa, kteří přitom nejsou spojeni s různými reformními proudy množícími se v souvislosti s počátkem průmyslové revoluce ve Francii kolem roku 1830. Tito myslitelé nepovažují industrializaci za nejvýznamnější rys evropských společností a tím méně za pozitivní vyústění jejich historického osudu. Průmyslová revoluce se v jejich pojetí naopak začleňuje do mnohem rozsáhlejšího civilizačního procesu. Soudobá společnost není tedy pojímána jako výsledek roztržky s oplakávanou (tradicionalisty) nebo odmítanou (saint-simonisty) minulostí. Změny jsou tu relativizovány, neboť jsou sledovány v dlouhodobé historické dimenzi. Ve stejné době se kladou velice naléhavé otázky týkající se nikoliv minulosti, ale přítomnosti, která je předmětem bouřlivých diskusí, v nichž se využívá argumentace spíše filozofické nebo politické než „vědecké“ v tom smyslu, v jakém termín „vědecký“ zpopularizovali pozitivisté.